

Jan Naumiuk

Z problemów powstawania władzy ludowej w Kielecczyźnie

Rocznik Muzeum Świętokrzyskiego 2, 9-29

1964

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

JAN NAUMIUK

Z PROBLEMÓW POWSTAWANIA WŁADZY LUDOWEJ W KIELECCZYŹNIE

Niniejszy artykuł jest próbą przedstawienia niektórych problemów procesu powstawania władzy ludowej w Kielecczyźnie.

Początki władzy ludowej na tym terenie sięgają czasów okupacji hitlerowskiej. Siłą faktu z tego okresu jej istnienia niewiele zachowało się dokumentów. Są to najczęściej lakoniczne protokoły z pierwszych posiedzeń konspiracyjnych rad narodowych, w których zamiast nazwisk występują pseudonimy, dziś nieraz trudne do rozszyfrowania.

O jej powstaniu znajdujemy też wzmianki w sprawozdaniach lokalnych władz partyjnych Polskiej Partii Robotniczej. Z tych to względów głównym źródłem niniejszej pracy stały się relacje i wspomnienia działaczy, którzy tworzyli zręby władzy ludowej w Kieleckiem.

Powstanie Polskiej Partii Robotniczej w styczniu 1942 r. posiadało przełomowe znaczenie dla narodu polskiego, a szczególnie dla mas pracujących. Dokonała ona bowiem głębokiej analizy międzynarodowej i wewnętrznej sytuacji Polski, wskazała naszemu narodowi jedynie słuszną drogę walki zbrojnej o niepodległość ojczyzny przeciwko okupantowi i ukazała wizję Polski Ludowej bez kapitalistów i obszarników, rządzonej przez ludzi pracy¹. Postulaty przemian społecznych w przyszłej Polsce, wysunięte przez PPR, jak reforma rolna bez odszkodowania i nacjonalizacja przemysłu — odpowiadały interesom najszerzych mas, natomiast hasło walki zbrojnej przeciwko hitlerowskiemu najeźdźcom stwarzało dogodny grunt dla porozumienia się wszystkich szczerych patriotów i demokratów we wspólnym froncie narodowym². O utworzenie tego frontu partia zabiegała od chwili swego powstania.

Na bazie dawnych komórek Komunistycznej Partii Polski oraz grup i organizacji, utworzonych przez komunistów w pierwszych latach okupacji, PPR szybko rozwijała się i krzepła organizacyjnie, obejmując swym zasięgiem całą Kielecczyznę³. Tam, gdzie umocniła się partia, powstawały grupy wypadowe i oddziały partyzanckie Gwardii Ludowej — jej zbrojnego ramienia, które w Kieleckiem już w czerwcu 1942 r. podjęło zorganizowaną walkę z wrogiem⁴.

Oddziały partyzanckie GL cieszyły się dużą sympatią i pomocą ze strony ludności. Wyrazem popularności podjętej przez nie walki może być fakt, że

w Górach Świętokrzyskich do ich szeregów już w 1942 r. licznie napływali ochotnicy⁵. Proces ten dostrzegał nawet osławiony „Antyk”, w którego raportach z Kieleckiego podkreśla się, że działalność oddziałów GL przeciw Niemcom, budząc ludność z paroletniego biernego wyczekiwania i ulegania przemocy, wyzwała tajoną dotąd nienawiść do okupanta i wszystkiego, co pozostawało z nim w jakimkolwiek związku⁶.

Aktywna działalność gwardzistów zaniepokoiła również władze okupacyjne. W dniu 7 grudnia 1942 r. na posiedzeniu tzw. „rządu Generalnej Guberni” radomski gubernator Kundt podkreślał, że akcje sabotażowe i dywersyjne skierowane są przeciwko wszystkiemu co niemieckie, a szczególnie administracji, i wiązał je z działalnością komunistów⁷.

W połowie lipca 1943 r. „Trybuna Wolności” — organ KC PPR — oceniając rozwój ruchu partyzanckiego, podkreślała, że sytuacja w Radomskim „...przypomina w znacznym stopniu sytuację kraju objętego powstaniem”⁸.

Polska Partia Robotnicza, podejmując nierówną walkę z wrogiem, wskazywała, że w tych straszliwych dniach, kiedy narodowi groziła zagłada z rąk hitlerowskich ludobójców, przed całym narodem stało zagadnienie zjednoczenia wszystkich sił do walki o wolną i niepodległą Polskę. Uważała ona, że front narodowy, jednoczący wszystkich patriotów polskich bez zdrajców i kapitulantów, może być urzeczywistniony i że on zwycięży wówczas, gdy na jego czele będzie kroczyć zwarta klasa robotnicza. Jednocześnie PPR wskazywała, że dąży do jak najbliższej współpracy z innymi organizacjami i wspólnej z nimi walki przeciwko wspólnemu wrogowi — hitlerowskiemu okupantowi⁹.

To, że PPR podjęła walkę zbrojną i osiągnęła w niej poważne sukcesy, znacznie podniosło jej autorytet zarówno w społeczeństwie polskim, jak i wśród członków innych organizacji politycznych podziemia, a szczególnie wśród lewicowych socjalistów z RPPS i radykalnych ludowców. Doprowadziło to do zbliżenia między organizacjami lewicowego nurtu podziemia.

Wychodzące wówczas w Kielecczyźnie pisma PPR-owskie, jak „Gazeta Chłopska”, „Echo Trybuny Ludu” oraz różne odezwy często na swych łamach podejmowały problem utworzenia frontu narodowego¹⁰. Również podjął go we wrześniu 1943 r. „Okólnik”, pismo wewnątrzpartyjne Obwodu III PPR, które na wstępie stwierdza, że reakcja polska zaniepokojona zwycięstwami Armii Radzieckiej coraz jawniej przechodzi na współpracę z okupantem, podejmując przy tym walki bratobójcze przeciwko PPR, GL i ich sympatykom. Aby zagrozić reakcji drogę do władzy „...winniśmy — wskazywał Komitet Obwodowy — dać z siebie wszystko, aby rozbity ruch demokratyczny w Polsce skupić w jeden potężny blok antyfaszystowski”, który poprowadzi cały naród do walki z najeżdżącą o Polskę demokratyczną, o Polskę Ludową. Mimo że między poszczególnymi organizacjami i partiami demokratycznymi istnieją różnice, to nic nie stoi na przeszkodzie do ich wspólnego porozumienia na gruncie walki z okupantem i obrony demokracji¹¹.

Polska Partia Robotnicza podejmuje wówczas zdwojone wysiłki, zmierzające do łączenia wszystkich postępowych i szczerze patriotycznych elementów w szerokim froncie narodowym. W Kielecczyźnie dochodzi do nawiązywania kontaktów i do wspólnych akcji GL i BCh. Np. w dniu 18 czerwca 1943 r. oddział partyzancki GL im. D. Czachowskiego i oddział BCh z Woli Soleckiej pod wspólnym dowództwem Władysława Skorka za-



Pociąg zniszczony przez kieleckich partyzantów GL

atakowały punkt obserwacyjny niemieckiego lotnictwa w Solcu nad Wisłą, przy czym zabito jednego hitlerowca¹². Pod koniec tego roku w gminie Julianów członkowie PPR nawiązali bliską współpracę z ludowcami, tak pod względem politycznym, jak i wojskowym¹³. Podobnie było w Stopnickiem, gdzie żywo współdziałali peperowcy i ludowcy¹⁴. PPR nawiązała kontakty, a następnie daleko posuniętą współpracę z RPPS w Końskich, Krasnej, Dziadku, Gosaniu i Milicy¹⁵.

Natomiast wielu żołnierzy z Armii Krajowej, nie mogąc pogodzić się z polityką swego reakcyjnego kierownictwa, opartą na bezsensownej i samobójczej „teorii dwóch wrogów”, opuszczało jej szeregi przechodząc do GL. Było to jednym z elementów radykalizacji poglądów społeczeństwa polskiego, co nawet nie uszło uwagi władz faszystowskich¹⁶. We wrześniu 1943 r. do Gwardii Ludowej przeszedł cały garnizon AK z Bałtowa i okolicznych wsi ze swym dowódcą Stanisławem Kielochem ps. „Sroka”¹⁷, a w grudniu szeregi AK opuściła poważna organizacja „Świt”, przechodząc do GL i PPR¹⁸.

Tak więc w końcu 1943 i na początku 1944 roku, dzięki ofiarnej pracy uświadamiającej, prowadzonej przez PPR, nieraz pociągającej za sobą ciężkie ofiary¹⁹, w Kielecczyźnie wytworzyła się na ogół korzystna sytuacja i atmosfera dla powstania załóżków władzy ludowej.

Powstanie Krajowej Rady Narodowej na przełomie 1943'44 roku otworzyło nowy etap walki polskich mas pracujących o narodowe i społeczne wyzwolenie. Utworzenie parlamentu sił demokratycznych z Polską Partią Robotniczą na czele dla kierowania walką narodu polskiego wzmogło oddziaływanie klasy robotniczej na społeczeństwo i pozwoliło jej przedstawicielom

w pełniejszy sposób, niż to było dotychczas, walczyć o zjednoczenie wszystkich elementów postępowych. Przed partiami i organizacjami, które weszły w skład KRN²⁰, stało zadanie budowy Armii Ludowej, umacniania frontu narodowego, tworzenia konspiracyjnych rad narodowych — przedstawicielstwa mas pracujących, załóżków władzy ludowej²¹.

Zanim przejdziemy do omówienia tworzenia przez siły demokracji zrębów władzy ludowej w Kielecczyźnie, sprawą konieczną wydaje się analiza rozmiarów tych sił, gdyż jest to rzecz niezwykle istotna. Stanowiły one bazę władzy mas pracujących i przyszłej rewolucji ludowej. Warto podkreślić, że rozmieszczenie w terenie współpracujących ze sobą na platformie KRN partii politycznych w poważnej mierze wpłynęło na późniejszą geografie konspiracyjnych rad narodowych na tym terenie.

Z początkiem 1944 roku na Kielecczyźnie działały właściwie cztery okręgi Polskiej Partii Robotniczej: Radomski (nr 7), Kielecki (nr 8) i częściowo Częstochowski (nr 9), obejmując Włoszczowskie, należące do Obwodu III, oraz Okręg Wislica (powstał 12 lutego) wchodzący oficjalnie w skład Obwodu IV, krakowskiego. Spośród nich najbardziej prężny i aktywny był Okręg Radomski, a w nim zdecydowanie na czoło wysunął się Ostrowiec, gdzie również przebywały władze okręgowe. Pod koniec stycznia 1944 roku był tu komitet miejski, 10 komórek fabrycznych z 38 członkami, 2 komórki w mieście oraz 15 gwardzistów — w sumie około 60 ludzi²². Natomiast w okolicznych wsiach istniało jeszcze 6 komórek z 36 ludźmi i 5 gwardzistów²³. Poważnym nasileniem ruchu peperowskiego odznaczał się powiat opatowski, w którym istniały 3 komitety gminne, 19 komórek, a w nich 58 członków, zaś w garnizonach GL było 219 ludzi²⁴. Na terenie powiatu iłżeckiego działały w tym czasie 2 komitety gminne, 17 komórek z 51 członkami, a w szeregach GL były 243 osoby²⁵. Oprócz tego w rejonie Chotczy było około 40 członków PPR i 60 gwardzistów²⁶, a w powiecie sandomierskim w 3 komórkach działało 17 członków²⁷. W tym czasie w oddziałach partyzanckich Gwardii Ludowej na terenie omawianego okręgu operowało 142 gwardzistów²⁸. Należy zwrócić uwagę, że wśród gwardzistów, których podano oddzielnie, wielu było członkami PPR. Tak więc w sumie w końcu stycznia 1944 r. w Okręgu Radomskim było około 930 członków PPR i GL.

Dane liczbowe o Polskiej Partii Robotniczej i Gwardii Ludowej Okręgu Kieleckiego, jakie są dziś dostępne, pochodzą z 30 listopada 1943 r.²⁹ Można je przyjąć również i dla przełomu lat 1943/44 z niewielkim zaokrągleniem in plus. A więc w partii w tym czasie było około 100 członków, gwardzistów w garnizonach ok. 40 i ok. 40 w oddziale partyzanckim; razem około 180 ludzi.

Głównym ośrodkiem działalności PPR w tym okręgu były: Końskie i Stąporków³⁰. Jednak w styczniu 1944 r. Okręg Kielecki został niemal kompletnie rozbity, do czego głównie przyczynił się głośny mord popełniony na peperowcach przez NSZ w dniu 19 stycznia we wsi Pardołów w pow. Końskie³¹. Na terenach Pińczowskiego, które w styczniu wchodziły jeszcze formalnie w skład Okręgu Miechowskiego, mimo iż łączność z nim w praktyce była zerwana, działało około 200 członków partii i tyłuż alowców, czyli około 400 ludzi³². We Włoszczowskim zaś, które wchodziło do Okręgu Częstochowskiego — około 200 osób³³. Ogólnie biorąc, w styczniu 1944 r. siły PPR i AL w Kielecczyźnie wynosiły około 1710 ludzi. W późniejszym okresie wzrosły one znacznie i w drugiej połowie 1944 r. na okupowanych terenach

działało około 4 000 członków partii³⁴ i według obliczeń Wł. Góry — ponad 14 000 alowców³⁵.

Trudno dziś jest podać dokładniejsze dane o liczebności RPPS w Kieleckiem. Głównym ośrodkiem jej działalności było Końskie i powiat konecki. Był sekretarz powiatowy tej partii w Końskich, Waław Armada, ocenia obecnie jej siły na podległym mu terenie w początku roku 1944 na około 100 ludzi i podaje, że następnie wzrosły one do około 200 osób³⁶. W tym czasie istniały także nieliczne komórki RPPS w Ostrowcu, Kielcach i w Radomiu³⁷. Możemy więc liczebność RPPS w Kielecczyźnie w początku 1944 r. ocenić optymalnie na około 250 członków.

Znacznie silniejszym od RPPS sojusznikiem PPR był radykalny nurt ludowy spod znaku SL „Wola Ludu” skoncentrowany głównie w Stopniczkim w rejonie Chańczy³⁸. Liczebność jego sympatyków w tym czasie ocenia Jan Rak — jeden z przywódców ruchu na tym terenie — na około 2 000 ludzi³⁹.

Po powstaniu KRN popularność partii i organizacji, które ją utworzyły, szybko wzrastała w społeczeństwie polskim, a z tym wiązał się masowy napływ do ich szeregów nowych ludzi oraz wzrost liczby ich sympatyków. Poważny wpływ na ten proces miały sukcesy Armii Radzieckiej w walce z hitlerowcami, zapowiadające narodowi polskiemu bliskie wyzwolenie. W ten sposób wzrastała i krzepła baza społeczna przyszłej władzy ludowej w Kieleckiem. W oparciu o nią partie bloku demokratycznego z PPR na czele przystąpiły przede wszystkim do rozbudowy Armii Ludowej, w oparciu głównie o GL, która została do niej wcielona, i rozwijania walki z wrogiem, co w myśl deklaracji programowej KRN było ich głównym zadaniem⁴⁰. W tej dziedzinie na Kielecczyźnie odniosły one poważne sukcesy. AL wzrosła do kilkunastu tysięcy ludzi⁴¹, pozostających w garnizonach i oddziałach partyzanckich. W drugiej połowie roku 1944 powstało tu siedem brygad partyzanckich AL⁴², które skutecznie dezorganizowały transport wroga i woczyli szereg wielkich bitew partyzanckich z hitlerowcami, jak np. we wrześniu 1944 r. w lasach suchedniowskich i pod Gruszką w powiecie koneckim⁴³.

Drugą, niezwykle ważną dziedziną działalności PPR, SL „Wola Ludu”, RPPS i demokratów było tworzenie konspiracyjnych rad narodowych — władzy ludowej w terenie — i przygotowywanie ludzi pracy do objęcia władzy po wyzwoleniu.

PPR wysunęła na czoło wszystkich zagadnień partyjnych w dziedzinie organizacyjnej i propagandowej sprawę tworzenia rad narodowych — zrębów władzy ludowej — ponieważ słusznie uważała, że są one najbardziej odpowiadającą interesom i potrzebom narodu polskiego w tym momencie formą zjednoczenia wszystkich jego sił demokratycznych i postępowych, a więc formą organizacyjną antyreakcyjnego, demokratycznego frontu narodowego⁴⁴. Rady miały być nie tylko kierowniczymi organami walki ogólnonarodowej przeciwko okupantowi i wyrazicielkami woli narodu, ale jednocześnie hasłem do wzięcia odpowiedzialności za dalsze losy Polski przez masy ludowe⁴⁵.

KC PPR zalecał organizacjom partyjnym oddelegowanie dla prowadzenia działalności w kierunku tworzenia rad narodowych w terenie wyrobionych działaczy — w gminach po dwóch, na wyższych szczeblach po trzech. Natomiast dla pozyskania poparcia dla rad ze strony mas robotników, chłopów i inteligencji zalecał tworzenie komitetów fabrycznych i folwarcznych

oraz związków zawodowych, a także wzmoczenie akcji propagandowej przez zwiększenie ilości wydawnictw popularyzujących rady⁴⁶.

W konkluzji KC stwierdził, że „choć rady narodowe nie są wyłącznym dziełem naszej partii, organizacje partyjne muszą zdawać sobie sprawę z tego, że są promotorami rad narodowych, że na nich ciąży inicjatywa budowy rad narodowych i kierowanie ich pracą”⁴⁷.

W ten sposób główny ciężar budowy rad narodowych wzięła na swe barki Polska Partia Robotnicza.

Struktura rad była następująca: KRN, wojewódzkie, powiatowe, miejskie, gminne rady narodowe. W ich skład wchodził przedstawiciel ugrupowań politycznych, stojących na gruncie zjednoczenia wszystkich demokratycznych sił narodu do walki z okupantem o wolną i niepodległą Polskę Ludową, organizacji zbrojnych walczących z wrogiem, komitetów fabrycznych i folwarcznych, związków zawodowych i społecznych organizacji demokratycznych⁴⁸. Gminne rady wyłaniały ze swego grona trzyosobowe prezydium z przewodniczącym na czele i delegowały jednego z jego członków do powiatowej rady narodowej. W miastach wydzielonych tworzono miejskie rady narodowe o pięciopersonowym prezydium z przewodniczącym na czele. Jeden spośród członków prezydium wchodził do wojewódzkiej rady. Taki sam był skład i prezydium powiatowej rady i ono również wysyłało jednego swego przedstawiciela do WRN, która konstituowała się na wzór miejskiej i powiatowej rady narodowej, a więc z pięciopersonowym prezydium, na czele którego stał przewodniczący. Wysyłała ona trzech delegatów do KRN, przy czym jeden musiał być obowiązkowo z prezydium⁴⁹.

Każdy członek rady składał odpowiednie ślubowanie na wierność narodowi⁵⁰.

Podstawowymi zadaniami konspiracyjnych rad narodowych były: zjednoczenie wokół siebie klasy robotniczej, chłopów, inteligencji i wszystkich demokratycznych, postępowych i wolnościowych sił narodu do walki z okupantem i samoobrony przed terrorem hitlerowskim oraz udzielanie maksymalnej pomocy, tak moralnej, jak materialnej i organizacyjnej dla rozbudowy i ubojowienia Armii Ludowej, a szczególnie walczących jej oddziałów partyzanckich⁵¹.

Po powstaniu Krajowej Rady Narodowej Polska Partia Robotnicza w Kielecczyźnie, podobnie jak i na innych terenach, rozpoczęła żywą akcję propagandową w miastach, a szczególnie na wsiach⁵², popularyzując jej program i zdobywając mu wielu zwolenników i sympatyków oraz wielu ochotników do Armii Ludowej⁵³. Akcję tę rozpoczęto w samych organizacjach partyjnych od gruntownego omówienia zadań stojących przed nimi w związku z nową sytuacją polityczną i w myśl zaleceń KC nakreślono plany działania⁵⁴.

W Ostrowcu i Starachowicach w zakładach pracy i w ich sąsiedztwie rozrzucono ulotki, mówiące o powołaniu do życia Krajowej Rady Narodowej, nawołujące do czynu zbrojnego i tworzenia terenowych rad narodowych⁵⁵. Podobną akcję prowadzono na terenie całej Kielecczyzny⁵⁶. Partia oddelegowała wielu swych działaczy do pracy związanej z powoływaniem rad narodowych, a niektórych, jak np. Mariana Stanika — członka Komitetu Okręgowego PPR Radom — w tym celu nawet odwołano z pracy zawodowej w ostrowieckiej hucie⁵⁷.

Zadanie tworzenia konspiracyjnych rad narodowych oznaczało jednocześnie konieczność dalszego nawiązywania współpracy w terenie z par-

tiami, które weszły w skład KRN, jak również z przedstawicielami innych organizacji podziemia (np. AK), którzy chcieli współpracować z siłami lewicy społecznej z PPR na czele. Niesposób jest na tym miejscu szczegółowo omawiać tę kwestię, ograniczmy się więc tylko do niektórych momentów.

W powiecie włoszczowskim, jeszcze w końcu 1943 roku, zostały rozpoczęte rozmowy przedstawicieli Gwardii Ludowej z powiatowym komendantem Batalionów Chłopskich — Stanisławem Jokiem — „Jankiem”. W ich wyniku doszło do pełnego współdziałania obu organizacji, a oficjalne ich połączenie na tym terenie miało nastąpić w dniu 26 stycznia 1944 r., kiedy to miano podpisać umowę scaleniową we wsi Psary.

Do podpisania umowy jednak nie doszło, gdyż w momencie, gdy zebrali się przedstawiciele GL i BCh, Psary zostały otoczone przez Niemców i podczas próby wyjścia z okrążenia zginęli m. in. Joki — „Janek” oraz przedstawiciel Komitetu Okręgowego PPR Częstochowa Stanisław Wojtala — „Roch”. Tragedię tę spowodowali NSZ-owcy, którzy w BCh we Włoszczowskim mieli swych agentów, denuncjujących działaczy PPR i radykalnych ludowców do gestapo. Po pewnym czasie rozmowy scaleniowe zostały wznowione i doprowadziły do włączenia na tym terenie BCh do AL⁵⁶.

Szczęśliwiej układała się współpraca PPR i AL ze Stronnictwem Ludowym „Wola Ludu” i jego Batalionami Chłopskimi, kierowanymi przez Józefa Maślankę i Józefa Ozgę-Michalskiego w Stopnickim. Kontakty między nimi istniały już w 1943 r., a po utworzeniu KRN bardzo poważnie się umocniły i wiosną 1944 r. doprowadziły do formalnego zawarcia umowy przez ich przedstawicieli, mówiącej o pełnej współpracy w dziedzinie politycznej i wojskowej⁵⁹. Kontakty, a następnie szczerze i ściśle współdziałanie ludowców i komunistów na tym terenie odegrało doniosłą rolę w powstaniu władzy ludowej w Kielecczyźnie.

Również Robotnica Partia Polskich Socjalistów, z Wacławem Armadą na czele, działająca w powiatach koneckim i opoczyńskim, podjęła ściśłą współpracę z PPR i AL. Utworzony przez nią oddział partyzancki Milicji Ludowej, dowodzony przez Ludwika Borowieckiego — „Młota”, przeszedł do Armii Ludowej⁶⁰.

Także w Pińczowskim w 1944 r. radykalni ludowcy (np. Józef Maślanka i Stefan Dybowski) i peperowcy (np. Franciszek Kucybała i Władysław Jaworski) blisko ze sobą współpracowali⁶¹.

Nową sytuację, jaka ukształtowała się wiosną 1944 roku, znamionowały wzmagające się procesy radykalizacji społeczeństwa i następujące zasadnicze przegrupowania w układzie sił politycznych. Wzrastały wówczas w społeczeństwie wpływy Polskiej Partii Robotniczej i skupionych wokół niej sił lewicy i demokracji. Jednocześnie słabły wpływy i pozycja obozu, który zwykliśmy nazywać „obozem londyńskim”. Wymienione zjawiska były wynikiem wielkich zwycięstw radzieckich i rosnącego autorytetu ZSRR na arenie międzynarodowej oraz antyradzieckiej polityki polskiego rządu emigracyjnego⁶². Powodowały one, że program lewicy społecznej w okupowanym kraju stawał się coraz bardziej popularny i zyskiwał zwolenników nawet w szeregach Armii Krajowej, stojącej na przeciwległym biegunie politycznym. W Kieleckim, a szczególnie w powiecie ilżeckim, już w lutym 1944 r. obserwujemy częste przechodzenie żołnierzy AK do AL, do czego w poważnej mierze przyczyniała się praca uświadamiająca prowadzona wśród akowców przez członków PPR (np. Władysława Kowalskiego — „Zaporę”⁶³ oraz przy-



Brygada AL Ziemi Krakowskiej im. B. Głowackiego, działająca w Pińczowskiem.
Na czele — dowódca brygady „Adam” Zygmunt Bieszczanin

kład „świtowców”. W połowie roku natomiast przechodziły całe oddziały z AK do AL, jak np. Kazimierza Gawrońskiego — „Orła” ze Starachowic i Juliana Juskiewicza — „Fina”⁶¹. Oczywiście prawica społeczna nie pozostawała obojętna ani na wzrost autorytetu Polskiej Partii Robotniczej, Armii Ludowej i ich sojuszników, ani na wzrost ich szeregów. Starła się ona położyć tamę temu nieodwracalnemu procesowi, dopuszczając się w Kielecczyźnie wielu potwornych mordów bratobójczych. Szczególnie ponurą sławę zdobyły wówczas faszystowskie oddziały Narodowych Sił Zbrojnych (NSZ) „Żbika” — Władysława Kaniewskiego, „Toma” — Herberta Junga⁶⁵, „Tarczana” — Stanisława Wójcika, później Brygada Świętokrzyska, dowodzona przez osławionego pułkownika „Bohuna” — Antoniego Szackiego, i inne. Ich dowódcy, zaślepieni nienawiścią do komunizmu, nie zawahali się nawet przed ścisłą współpracą z hitlerowcami przeciwko własnemu narodowi⁶⁶.

Również i reakcyjni dowódcy niektórych oddziałów AK dopuścili się w Kieleckiem szeregu mordów bratobójczych na członkach PPR, GL i AL, doprowadzając w ten sposób do zaostrzenia sytuacji w ruchu oporu na tym terenie⁶⁷. Na tle walk bratobójczych staje się zrozumiała umowa o unikaniu rozlewu polskiej krwi, zawarta w dniu 25 lutego 1944 r. w Moczydłach pod Ćmielowem przez dowództwa Obwodu III AL i Okręgu Radomsko-Kieleckiego AK. Strona akowska jednak jej nie przestrzegала i nadal dopuszczała się zbrojnych napaści na peperowców i alowców⁶⁸, którzy nie podjęli rzuczonego wyzwania do walki bratobójczej, lecz jeszcze bardziej zwarli swe

szeregi i z tym większą energią pracowali nad tworzeniem konspiracyjnych rad narodowych i rozwijaniem walki z okupantem.

W ten sposób podziemna władza ludowa w Kielecczyźnie rodziła się w ostrej walce klasowej, narażona nie tylko na ataki ze strony hitlerowców, lecz także ze strony rodzimych reakcjonistów.

Na terenie dzisiejszego województwa kieleckiego stosunkowo wcześniej przystąpiono do tworzenia rad narodowych w Stopnickiem, gdzie silne były PPR i radykalny ruch ludowy (SL „Wola Ludu”), blisko ze sobą współpracujące. O powstaniu KRN dowiedziano się tu już w dniu 4 stycznia 1944 r. i niemal nazajutrz przystąpiono do przygotowań celem powołania Powiatowej Rady Narodowej powiatu buskiego. Główną rolę w tych pracach odgrywał Jan Kula i inni działacze komunistyczni oraz Jan Rak — miejscowy przywódca SL „Wola Ludu”, współpracujący z PPR na swym terenie i utrzymujący żywe kontakty z peperowcami z Ostrowca⁶⁹.

W dniu 23 stycznia 1944 roku w Życinach (gmina Potok) zebrali się przedstawiciele trójek politycznych Stronnictwa Ludowego „Wola Ludu” i Batalionów Chłopskich oraz Polskiej Partii Robotniczej i Armii Ludowej — w sumie około 30 osób. W wygłoszonych referatach o sytuacji w kraju i na frontach, a potem w długiej dyskusji bardzo ostro podkreślono problem mordów bratobójczych, dokonywanych na działaczach ludowych i komunistach przez NSZ i AK w Stopnickiem. Podkreślano konieczność zwania szeregów lewicy społecznej w odpowiedzi na te akty, a także niepodejmowania walki, chyba we własnej obronie. Niemal każdy z dyskutantów w swym przemówieniu wiele miejsca poświęcił temu problemowi, co niewątpliwie świadczyło o jego wadze⁷⁰.

Po omówieniu zadań stojących przed radami narodowymi jednogłośnie wybrano Jana Raka na przewodniczącego PRN; jego zastępcą został Franciszek Michalski. Do rady weszli jako członkowie: Jan Kula, Stanisław Orłowski, Gajek, Pokusa, Prokop, Kwaśniewski, Lipiec, Olszewski, Stanisławski, Perczuk, Nowak, Woźniak, Dziedzic, Bęben, Szymczak, Pietrzak, Nieduziak, Słomka, Brożek, Kruzel, Jakubiec, Marczewski.

Jednocześnie powołano także Powiatową Komendę Policji — jak ją nazwano — z Feliksem Pokusą i Stanisławem na czele. Pod rozkazy komendy włączono wszystkie placówki i grupy BCh i AL, a jej zadaniem była samoobrona przed terrorem ze strony okupanta i rodzimej reakcji spod znaku NSZ oraz zapewnienie bezpieczeństwa ludności.

Następnie odbyło się ślubowanie przewodniczącego rady, Jana Raka, który w myśl postanowień zebranych miał równocześnie być starostą powiatowym, po czym wszyscy radni złożyli ślubowanie na wierność Ojczyźnie. Na tym zebraniu podjęto także uchwałę w sprawie wydawania przez radę powielanego pismka oraz zobowiązano jej przewodniczącego do odbycia spotkań ze wszystkimi gminnymi trójkami politycznymi Stronnictwa Ludowego „Wola Ludu” i omówienia z nimi m. in. problemu powołania gminnych rad narodowych⁷¹.

Tak powstała pierwsza w Kielecczyźnie, jedna z pierwszych w kraju, konspiracyjna Powiatowa Rada Narodowa powiatu buskiego. Wkrótce na podległym jej terenie powstała Miejska Rada Narodowa w Staszowie i Gminne Rady Narodowe w Potoku, Kurozwałkach, Szumsku (obecnie pow. Opatów), Szydłowie, Tuczępach, Wiśniowej, Koniemłotach, Skadli, Chmielniku i Drugni⁷².

W Okręgu Radomskim Polskiej Partii Robotniczej z siedzibą w Ostrowcu również stosunkowo wcześniej przystąpiono do tworzenia rad narodowych, jednak jeszcze w początku lutego brak odpowiednich instrukcji w tej sprawie stał się przyczyną pewnej zwłoki w ich formowaniu. Nie oznacza to, rzecz jasna, że działacze PPR siedzieli beczynnie — prowadzili oni wstępne rozmowy na ten temat z ludowcami, socjalistami i bezpartyjnymi patriotami, przygotowując grunt dla ich powstania. Dlatego też w sprawozdaniu z Obwodu III PPR z dnia 8 lutego mówi się, że w najbliższych tygodniach powstanie szereg rad narodowych gminnych i że w Ostrowcu znaleziono już odpowiednich kandydatów do Miejskiej Rady Narodowej — dwóch z PPR, jednego z AK i jednego ze związków zawodowych. W Radomiu powołano do życia „Komitet Inicjatywy” budowy MRN, złożony z dwóch peperowców i jednego bezpartyjnego⁷³. Kwestią rad na tym terenie z polecenia PPR zajmowali się Józef Jarosz — „Wicek” i Marian Stanik — „Bystry”⁷⁴. Przewidywania rychłego utworzenia rad narodowych nie były płonne. W dniu 15 lutego 1944 r. powstała MRN Sandomierz, a przewodniczącym jej prezydium został „Chudy” z PPR.

16 lutego powstała MRN Starachowice⁷⁵, z przewodniczącym prezydium Janem Sikorą na czele⁷⁶.

W dniu 12 marca odbyło się pierwsze plenarne posiedzenie MRN Ostrowiec. W jej skład weszli przedstawiciele PPR, AL, wolnych zawodów i grupa bezpartyjnych spawaczy⁷⁷. Przewodniczącym prezydium został Antoni Stawecki (PPR)⁷⁸.

W połowie marca powstała także Opatowska Powiatowa Rada Narodowa, a przewodniczącym jej prezydium został dotychczasowy sekretarz MRN Ostrowiec, Antoni Lesiak (PPR)⁷⁹.

W lutym obserwujemy nasilenie powstawania gminnych rad narodowych. Jako jedna z pierwszych w dniu 1 lutego powstała GRN Ruda Kościelna z przewodniczącym Szczepanem Majewskim ps. „Topola” (PPR). 6 lutego utworzono GRN Pętkowice, a przewodniczącym prezydium został Jan Szczerbiński (PPR)⁸⁰. W trzy dni później powstała GRN Dwikozy z „Czarnym” (BCh) na czele. W dniu 10 lutego zorganizowano GRN Ożarów (przewodniczący „Róg”), 11 lutego GRN Wilczyce⁸¹, a 17 lutego GRN Julianów.

Wiosna przyniosła nowe ożywienie w tworzeniu rad narodowych. W dniu 25 kwietnia w lesie na tzw. Wykusie w Starachowickim została powołana do życia Miejska Rada Narodowa miasta Skarżysko-Kamienna, złożona z 7 osób. Na jej czele stanął Wiktor Karykowski (PPR), jako przewodniczący prezydium⁸². W tym samym miesiącu powstały: GRN Tarłów (przewodniczący Jan Gałka — PPR), GRN Sienno (przewodniczący Władysław Mroczek — PPR), GRN Pawłowice (przewodniczący Stanisław Wójtowicz — PPR)⁸³.

W maju utworzono Gminne Rady Narodowe: w Chotczy (przewodniczący Jan Osuch — BCh)⁸⁴, Częstocicach (przewodniczący Franciszek Dziekan — PPR)⁸⁵. Wreszcie 17 czerwca powstała GRN Tczów (przewodniczący Jan Woźniak — PPR)⁸⁶, a 25 czerwca GRN Ciepeliów (przewodniczący Franciszek Górniak — BCh)⁸⁷.

Prawdopodobnie już w tym pierwszym okresie tworzenia się rad narodowych gminne rady powstały w Kunowie, Bodzechowie⁸⁸, Lasocienie, Czyżowie Szlacheckim, Lipsku (przewodniczący Antoni Lasota — PPR), Solcu nad Wisłą (przewodniczący Wacław Przydatek — PPR), Zwoleniu

Od lewej: kpt. Henryk Połowniak „Zygmunt” — dowódca I Brygady AL im. Ziemi Kieleckiej, ppłk. Mieczysław Moczar — dowódca Obwodu II i III AL, por. Adam Kornecki



(przewodniczący Stefan Pyzdra — PPR), Oblasach (przewodniczący Władysław Makuch — PPR), Dziurkowie (przewodniczący Władysław Stankowski — PPR), Kazanowie, Oksie, Koniecznie, Radkowie i Grabowie nad Wisłą⁸⁹, a także PRN w Jędrzejowie (przewodniczący Antoni Patrzalek — PPR), we Włoszczowie, w Kozienicach oraz MRN w Kielcach (przewodniczący Alfred Drabarek — RPPS) i Szczekocinach⁹⁰. Również na terenie powiatów starachowickiego i kieleckiego, objętych działalnością „Świtu”, powstało w tym czasie szereg rad narodowych. W dniu 17 lipca 1944 r. dowódca Obwodu III AL, Mieczysław Moczar, w swym raporcie wspomina o powstaniu na tym terenie pięciu gminnych rad narodowych⁹¹. Jedną z nich była GRN Rzecznów, której przewodniczącym był Andrzej Maj (PPR). Do końca roku we wszystkich gminach powiatu starachowickiego i w dwóch gminach powiatu kieleckiego powstały rady narodowe⁹².

Poważne znaczenie w procesie powstawania rad narodowych miało utworzenie Kieleckiej Wojewódzkiej Rady Narodowej, co stanowiło swojego rodzaju podsumowanie pierwszego okresu tworzenia zrębów władzy ludowej w Kielecczyźnie.

Polska Partia Robotnicza i sojusznicze stronnictwa po powołaniu do życia w Kieleckim sporej już liczby rad przystąpiły do utworzenia WRN i ustaliły, że miejscem najbardziej bezpiecznym i najdogodniejszym dla odbycia pierwszej jej zjazdu będzie wieś Chańcza (obecnie w powiecie staszow-

skim) — baza radykalnego ruchu ludowego. Już w maju 1944 r. do jej rejonu został wysłany z Ostrowca oddział AL „Górala” — Stefana Szymańskiego i Marian Stanik — „Bystry” z zadaniem prowadzenia pracy politycznej wśród ludności, dalszego umacniania współpracy z BCh oraz przygotowania I Zjazdu WRN. Oddział ten cieszył się ogromną sympatią i gościnnością tamtejszej ludności, która uważała go za „swoje wojsko”⁹³. W dniu 16 maja M. Stanik i St. Szymański spotkali się w Kurozwałkach z wybitnym działaczem ludowym z SL „Wola Ludu” — Józefem Ozgą-Michalskim, a następnego dnia z przywódcą radykalnych ludowców — Józefem Maślanką, Janem Rakiem i innymi działaczami, z którymi m. in. omówili problem tworzenia rad narodowych⁹⁴.

Po pewnym czasie alowcy, wykonawszy swoje zadanie, powrócili w rejon Ostrowca. W lipcu 1944 r. rady powiatowe i miejskie w Kieleckiem wybrały swych delegatów na Zjazd WRN, który został wyznaczony na dzień 23 lipca 1944 r. w lesie koło Chańczy. Ponieważ w dniu tym od samego rana padał deszcz, przeto postanowiono, aby zjazd odbył się we wsi, w stodole Jana Raka.

Wzięło w nim udział 27 delegatów: 16 z SL „Wola Ludu” i BCh, 8 z PPR, 2 z AL i 1 z RPPS⁹⁵. Wśród zebranych m. in. byli: z SL „WL” — Wilhelm Garnarczyk, Józef Maślanka, Stefan Dybowski, Piotr Soja, Józef Ozga-Michalski, Jan Aleksander Król i Jan Rak; z PPR — Marian Baryła, Marian Stanik, Franciszek Kucybała, Władysław Jaworski, Antoni Patrzalek i inni; AL reprezentowali — Henryk Połowniak i Stanisław Rykowski; z RPPS był Jan Wójcik. Udział w zjeździe wziął także Edward Felis z BCh (przedtem był w AK) z Jędrzejowa⁹⁶. Zjazdowi przewodniczył J. Maślanka. Po referatach o sytuacji w kraju i na arenie międzynarodowej zabierali głos przedstawiciele poszczególnych stronnictw politycznych, mówiąc o ich stanowisku wobec palących problemów Polski i jej perspektywach rozwojowych.

W wyniku wyborów do Prezydium WRN weszli: Wilhelm Garnarczyk (SL „WL”) — przewodniczący, Jan Aleksander Król (SL „WL”) — zastępca przewodniczącego, Józef Ozga-Michalski (SL „WL”) — sekretarz, oraz członkowie Eugeniusz Iwańczyk (PPR) i „Radost”⁹⁷. Na zakończenie zjazdu podjęto uchwały o wydawaniu przez radę własnego pisma informacyjnego i o prowadzeniu werbunku do AL⁹⁸.

Po powstaniu WRN proces tworzenia się rad narodowych w Kielecczyźnie jeszcze bardziej się nasilił. Jedną z pierwszych rad, powstałych w tym okresie, była Pińczowska Powiatowa Rada Narodowa (powstała 4 VIII 1944 r.). W jej skład weszli peperowcy, ludowcy i alowcy. Przewodniczącym jej prezydium został wybrany Franciszek Kucybała (PPR), jego zastępcą Piotr Soja (BCh)⁹⁹. Organizacje, które utworzyły tę radę, już wcześniej wydawały własne piśmisko pt. „Głos Wolności”, popularyzując program Krajowej Rady Narodowej. Jego wydawcami byli Władysław Jaworski i Andrzej Mącznik, obaj członkowie PPR i Powiatowej Rady Narodowej w Pińczowie¹⁰⁰.

W powiecie pińczowskim obok PRN powstały jeszcze gminne rady narodowe w Chrobrzu, Zagości, Czarnocinie i Drożejowicach¹⁰¹.

Członkowie PPR, RPPS i ludowcy w powiecie koneckim rozwinęli w połowie 1944 r. żywą działalność, mającą na celu utworzenie rad narodowych. Przede wszystkim zajęto się powołaniem do życia PRN. Wysiłki te w początku września zostały uwieńczone pełnym sukcesem — w Rogowie Stefan

Kopeć i Waclaw Armada zorganizowali pierwsze posiedzenie Koneckiej Powiatowej Rady Narodowej. Do rady weszło po trzech przedstawicieli z PPR, RPPS i SL. Przewodniczącym prezydium został Tadeusz Wojnowski (PPR), wiceprzewodniczącym — Waclaw Armada (RPPS), a sekretarzem Adolf Warot (SL)¹⁰². W tym samym miesiącu powstała także Miejska Rada Narodowa w Końskich, a jej przewodniczącym został Marian Nowak (RPPS), konspiracyjnym burmistrzem wybrano Mariana Przychodniego (RPPS), a kometandem Milicji Obywatelskiej Bolesława Struzika (PPR)¹⁰³.

W tym czasie powstały GRN w Gowarczowie (przewodniczący Marian Szcześniak — PPR), Pomykowie (przewodniczący Stefan Maśliński — PPR)¹⁰⁴ i w Rudzie Malenieckiej (przewodniczący Antoni Łopyto — PPR)¹⁰⁵.

Na swym pierwszym posiedzeniu Powiatowa Rada Narodowa w Końskich podjęła decyzję w sprawie wydawania gazetki pt. „Wolność”. Wyszły tylko 3 numery, w których popularyzowano program KRN, a w ostatnim zamieszczono Manifest Lipcowy PKWN¹⁰⁶.

Tak więc Kielecczyzna została objęta dość gęstą siecią podziemnych rad narodowych. Powstało około 50 GRN, kilkanaście PRN i MRN oraz WRN. Rady te główną uwagę w swej działalności zwracały na tworzenie nowych oddziałów partyzanckich Armii Ludowej i na niesienie pomocy już działającym. Np. PRN Pińczów aktywnie pracowała przy tworzeniu Brygady AL Ziemi Krakowskiej im. Bartosza Głowackiego, a następnie, po przejściu przez nią linii frontu, zorganizowała dwa oddziały partyzanckie AL¹⁰⁷. Podobnie Ostrowiecka MRN i Opatowska PRN mobilizowały ochotników do AL, zapatrywały oddziały w żywność, organizowały pomoc lekarską itp.¹⁰⁸ Rady



Oddział partyzantów radzieckich AL w Kielecczyźnie. W drugim rzędzie czwarty od lewej stoi Zdzisław Stanik „Gorący” — przewodnik oddziału

organizowały także samoobronę wsi przed terrorem okupanta¹⁰⁹. W rejonie Tarlicwa prowadziły one wśród chłopów agitację, aby nie oddawali faszystom kontyngentów; niosły pomoc biedniejszej ludności, organizując pomoc sąsiedzką, a także przygotowywały się do przeprowadzenia reformy rolnej, sporządzając spisy małorolnych i bezrolnych chłopów¹¹⁰.

Rady narodowe, korzystając z pomocy Armii Ludowej, tępiły na swych terenach bandytyzm, który nieraz mocno dawał się we znaki ludności. W ostateczności, kiedy nie pomagała perswazja, musiano stosować drastyczne środki, aż do kary śmierci włącznie. Np. PRN Opatów w marcu 1944 r. skazała na śmierć dwóch bandytów, na których wyrok został wykonany¹¹¹.

Nic zatem dziwnego, że ludność miejska i wiejska, szczególnie uboższa, przyjęła powstanie rad narodowych z zadowoleniem, uważając je za swoją władzę¹¹².

Polska Partia Robotnicza, Stronnictwo Ludowe „Wola Ludu”, Robotnicza Partia Polskich Socjalistów, demokraci i bezpartyjni przedstawiciele społeczeństwa w toku tworzenia rad narodowych jeszcze bardziej zacieśnili współpracę w dziedzinie politycznej i wojskowej, tworząc mocną bazę władzy ludowej w Kielecczyźnie. Wymienione partie, a szczególnie PPR, obok rad narodowych i przy udziale tych rad tworzyły zręby organów bezpieczeństwa — Milicji Obywatelskiej¹¹³ oraz komitety fabryczne w zakładach ostrowieckich, starachowickich i koneckich¹¹⁴. Polska Partia Robotnicza organizowała tu również konspiracyjne związki zawodowe, które stanowiły bardzo ważne ogniwo frontu narodowego¹¹⁵. Jednocześnie w Pińczowskiem i Opatowskiem mianowano specjalnych komisarzy w poszczególnych folwarkach obszarniczych, którzy mieli przejąć je po wyzwoleniu w imieniu władzy ludowej¹¹⁶. W zakładach pracy robotnicy zabezpieczali przed grabieżą przez hitlerowców maszyny i różne urządzenia, by wydobyć je z ukrycia w wolnej Polsce¹¹⁷.

W końcu 1944 i na początku 1945 roku partie polityczne bloku demokratycznego, a z nimi i rady narodowe w Kielecczyźnie czyniły ostatnie przygotowania do objęcia władzy.



PRZYPISY

- ¹ For.: *Odezwa programowa PPR. Do robotników, chłopów i inteligencji! Do wszystkich patriotów polskich!* [w:] *Kształtowanie się podstaw programowych Polskiej Partii Robotniczej w latach 1942—1945*, Warszawa 1958, s. 11—15.
- ² Pismo KC PPR do Centralnego Biura Komunistów Polskich w ZSRR z dnia 12 I 1944 r., *ibid.*, s. 208—209; Jerzy Pawłowicz *Z dziejów konspiracyjnej KRN 1943—1944*, Warszawa 1961, s. 42.
- ³ Rozwój organizacyjny PPR w Kielecczyźnie szerzej omówiłem w pracach: *Kalendarz Polskiej Partii Robotniczej, Gwardii i Armii Ludowej w Kielecczyźnie 1942—1945*, Kielce 1962, s. 5—18, oraz w pracy *Z działalności Polskiej Partii Robotniczej w Kielecczyźnie w latach 1942—1945* [w:] *Z działalności PPR, GL i AL w Kielecczyźnie*, Kielce 1962, s. 5—32.
- ⁴ Działalność bojową Gwardii Ludowej w Kieleckiem przedstawił B. Hillebrandt w pracy pt. *Działania oddziałów Gwardii i Armii Ludowej na Kielecczyźnie*, Warszawa 1962. Ważniejsze akcje bojowe GL omówiłem syntetycznie w *Kalendarzu...*
- ⁵ B. Hillebrandt, *op. cit.*, s. 25.
- ⁶ Raport specjalny, Archiwum Zakładu Historii Partii przy KC PZPR (dalej: AZHP), „Antyk”, 228/17—5, k. 27.
- ⁷ Wyciągi z *Dziennika Hansa Franka*, tłumaczone i przygotowane przez Główną Komisję do Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce, Posiedzenie robocze, vol. 21, s. 1278; por.: M. Turlejska *O wojnie i podziemiu*, Warszawa 1959, s. 98—99.
- ⁸ *Armia Ludowa*, „Trybuna Wolności”, 1944, nr 36 z dnia 15 VII.
- ⁹ Por. *Odezwa programowa PPR* [w:] *Kształtowanie się podstaw programowych...*, s. 11—15.
- ¹⁰ „Gazeta Chłopska”, 1943, nr 2, AZHP, PPR, 190/III.
- ¹¹ *Ibid.*, „Okólnik”, pismo wewnątrzpartyjne Obwodu III PPR, wrzesień 1943, nr 1.
- ¹² *Komunikaty Dowództwa Głównego GL i AL*, Warszawa 1961, s. 138—139. Bojowe współdziałanie oddziałów GL i BCh w Kieleckiem omawia B. Hillebrandt w pracy *Działalność Gwardii i Armii Ludowej w Kielecczyźnie*, zamieszczonej w publikacji *Z działalności PPR, GL, i AL w Kielecczyźnie 1942—1945*, Kielce 1962, s. 33—68.
- ¹³ Wspomnienia Władysława Zapory-Kowalskiego, s. 93—94, Archiwum KW PZPR w Kielcach.
- ¹⁴ Relacja Jana Raka [zapis mój — J. N.].

- ¹⁵ Relacja Wacława Armady [z. m. — J. N.].
- ¹⁶ Gubernator radomski Kundt na posiedzeniu gubernatorów GG w dniu 16 lutego 1944 r. stwierdzał, że „... w niektórych powiatach występują silne nastroje komunistyczne i to na skutek przeciwieństw między drobnymi chłopami a wielkimi posiadaczami ziemskimi”.
- ¹⁷ Wspomnienia Władysława Zapory-Kowalskiego, s. 87—88.
- ¹⁸ Ibid., s. 95—99; Mieczysław Róg-Świostek w zbiorze wywiadów opracowanych przez W. Namiotkiewicza i B. Roztropowicza pt. *Ludzie, fakty, refleksje*, Warszawa 1961, s. 235, oraz M. Róg-Świostek *Moja droga do PPR*, „Z pola walki”, 1961, nr 4.
- ¹⁹ W dniu 30 listopada 1943 r. podstępnie wciągnięci w zasadzkę przez NSZ w Słaboszewicach (zostali zaproszeni na konferencję z rzekomymi BCh-owcami) Leon Koczaski — sekretarz Obwodu III PPR, Edward Bernat — pełniący obowiązki dowódcy Okręgu Radomskiego GL, i gwardzista Leszek Szwagierczak — zostali po konferencji ostrzelani z broni maszynowej. Bernat i Szwagierczak zginęli na miejscu, a ciężko ranny Koczaski zmarł w szpitalu opatowskim w rękach gestapo.
- ²⁰ Por. *Manifest demokratycznych organizacji społeczno-politycznych i wojskowych w Polsce* [w:] *Kształtowanie się podstaw programowych...*, s. 461—468. W skład KRN weszły m. in.: PPR, grupa działaczy socjalistycznych (później RPPS) „grupa działaczy SL i BCh (później SL „Wola Ludu”), przedstawiciele podziemnych związków zawodowych i bezpartyjni demokraci.
- ²¹ Ibid., s. 469—473, *Deklaracja programowa KRN*.
- ²² Sprawozdanie organizacyjne Okręgu Nr 7 z dnia 8 II 1944 r., AZHP, PPR, 190/I—5, k. 25.
- ²³ Ibid.
- ²⁴ Ibid.
- ²⁵ Ibid.
- ²⁶ Sprawozdanie organizacyjne z 8 II 1944 r. nie podaje danych z tego terenu, podkreślając jednocześnie ich brak. Relacja Wł. Skorka [z. m. — J. N.].
- ²⁷ Raport nr 3 z 30 XI 1943 r., Okręg Nr 8, AZHP, PPR, 190/III—7.
- ²⁸ Sprawozdanie organizacyjne Okręgu Nr 7 z dnia 8 II 1944 r., AZHP, PPR, 190/I—5, k. 25.
- ²⁹ Ibid.
- ³⁰ Ibid., Raport nr 2 z dnia 11 X 1943 r., Okręg Nr 8.
- ³¹ B. Hillebrandt *Działania Gwardii i Armii Ludowej w Kielecczyźnie*, s. 35 i 55; *Z dziejów wojny wyzwoleniczej narodu polskiego 1939 — 1945*, Warszawa 1960, s. 398; *Komunikaty Dowództwa Głównego Gwardii i Armii Ludowej*, s. 239. Zginęło wówczas 11 działaczy PPR i AL, a wśród nich wybitny dowódca oddziału partyzanckiego AL, Władysław Staromłyński, ps. „Żbik”. Mordu tego dokonał oddział NSZ „Las 1” pod dowództwem „Lucjana” — Stanisława Masłochy.
- ³² Wspomnienia Władysława Jaworskiego, Archiwum KW PZPR w Kielcach.
- ³³ Wspomnienia St. Więcka, *ibid.*, Wspomnienia J. Słusznika, *ibid.*
- ³⁴ Referat sprawozdawczy sekretarza organizacyjnego KW PPR w Kielcach na I Wojewódzkiej Konferencji Sprawozdawczo-Wyborczej PPR w Kielcach, Archiwum KW PZPR w Kielcach, PPR, Sekretariat 1(I)1.
- ³⁵ Jest to wynik obliczeń dokonanych przez Wł. Górę w oparciu o liczne akta

- AL. Por. Wł. Góra *PPR w walce o podział ziemi obszarnej (1944—1945)*, Warszawa 1962, s. 84.
- ³⁶ Relacja W. Armady.
- ³⁷ Relacja Franciszka Dziekana [z. m. — J. N.].
- ³⁸ Relacja Jana Raka [z. m. — J. N.].
- ³⁹ Ibid.
- ⁴⁰ *Deklaracja programowa KRN*, „Rada Narodowa”, 1944, nr 1 z dnia 5 I.
- ⁴¹ Por. Wł. Góra, op. cit., s. 84.
- ⁴² Były to następujące brygady: I Brygada AL im. Ziemi Kieleckiej, II Brygada AL „Świt”, III Brygada AL im. Gen. J. Bema (operowała głównie w Częstochowskim), X Brygada AL „Zwycięstwo”, XI Brygada AL „Wolność”, I Brygada AL Ziemi Krakowskiej im. B. Głowackiego (powstała i operowała głównie w Pińczowskim i Stopnickim) oraz Brygada „Grundwald”. Por. B. Hillebrandt, op. cit., s. 60, 73, 103 i 104; Józef Bolesław Garas *Oddziały Gwardii Ludowej i Armii Ludowej*, Warszawa 1963, s. 235—268; Jan Naumiuk *Kalendarz Polskiej Partii Robotniczej...*, s. 17 i 57.
- ⁴³ J. B. Garas, op. cit., s. 235—268.
- ⁴⁴ W sprawie współudziału naszej partii w tworzeniu rad narodowych, „Okólnik”, pismo KC PPR, styczeń 1944, nr 1.
- ⁴⁵ Ibid.
- ⁴⁶ Ibid.
- ⁴⁷ Ibid.
- ⁴⁸ *Statut tymczasowy Rad Narodowych*, „Rada Narodowa”, 1944, nr 2 z dnia 20 I.
- ⁴⁹ Ibid.
- ⁵⁰ Ibid.
- ⁵¹ Ibid.
- ⁵² Nawet Hans Frank zauważa w swym *Dzienniku* (Posiedzenia rządu, 1944 r., t. 38, s. 35), że „... PPR w związku z sukcesami sowieckimi rozwija silną propagandę. Operuje na wsiach wśród podatnego elementu, jak małorolni, robotnicy folwarczni, którzy niestety wyzyskiwani są przez właścicieli ziemskich”.
- ⁵³ Sprawozdanie Okręgu Nr 8 z dnia 8 II 1944 r., AZHP, 190/I—5, k. 25.
- ⁵⁴ Ibid.; por. „Okólnik”, pismo KC PPR, styczeń 1944, nr 1. Wspomnienia Stanisława Marca, s. 2—3, Archiwum KW PZPR w Kielcach.
- ⁵⁵ M. Kaca *Z działalności PPR w Starachowicach*, jednodniówka KP PZPR w Starachowicach, kwiecień 1962; AZHP, „Antyk”, 228/17—5, k. 191—192.
- ⁵⁶ Sprawozdanie Okręgu Nr 9 z dnia 13 II 1944 r., AZHP, PPR, 192(IIIc—2), nr 3; Sprawozdanie sekretarza Obwodu III PPR z dnia 8 II 1944 r., AZHP, PPR, 190/I—5, k. 25.
- ⁵⁷ Wspomnienia M. Stanika, s. 33, Archiwum KW PZPR w Kielcach.
- ⁵⁸ R. Nazarewicz *Zarys działalności GL i AL w Okręgu Częstochowsko-Piotrkowskim (1942—1945)* [w:] *Sesja naukowa poświęcona wojnie wyzwolenczej narodu polskiego 1939 — 1945*, Warszawa 1959; Wspomnienia St. Więcka.
- ⁵⁹ Relacja Eugeniusza Iwańczyka, AZHP; Protokół ze spotkania b. działaczy SL „Wola Ludu” i BCh oraz PPR i AL, odbytego w dniu 12 IV 1962 r. w WK ZSL w Kielcach; Relacja Józefa Maślanki i innych; Wspomnienia M. Stanika, s. 34—35; Relacja J. Raka; por. B. Hillebrandt, op. cit., s. 59.
- ⁶⁰ Relacja W. Armady.

- ⁶¹ Por. Wspomnienia Władysława Jaworskiego oraz wspomnienia Franciszka Kucybały, Archiwum KW PZPR w Kielcach.
- ⁶² Por. Wł. Góra, op. cit., s. 83—84.
- ⁶³ Raport Okręgu Nr 7, AZHP, PPR, 190/III—c III/2, k. 14; Wspomnienia St. Marca, s. 2—3.
- ⁶⁴ B. Hillebrandt, op. cit., s. 78.
- ⁶⁵ Oddział „Toma” (Herberta Junga) nosił kryptonim „Sosna”. W styczniu 1944 pod zmienionym kryptonimem „Las 1” dokonał on bestialskiego mordu na członkach PPR i AL w Pardołowie.
- ⁶⁶ Mordy bratobójcze dokonane przez NSZ w Kieleckiem i ich współpracę z gestapo omawiają: B. Hillebrandt, op. cit., s. 54—55; R. Nazarewicz, op. cit., s. 554; Bolesław Szwejiert *Podziemne formacje zbrojne „Obozu Narodowego”*, „Wojskowy Przegląd Historyczny”, 1961, nr 1, s. 247—249. M. Stanik w swych wspomnieniach podaje, że w maju 1944 r. władze okręgowe PPR Radom obliczyły, iż na terenie Ostrowca i okolicy od roku 1942 do maja 1944 z rąk NSZ zginęło około 120 gwardzistów i alowców, zaś w bezpośrednich walkach z Niemcami tylko około 60.
- ⁶⁷ Raport Okręgu Nr 7, AZHP, AL, 192/III—2/14, 15; Relacja Cz. Boreckiego i H. Połowniaka, AZHP; Wspomnienia Jana Szumlaka, St. Marca i Wł. Zapory-Kowalskiego, Archiwum KW PZPR w Kielcach.
- ⁶⁸ Wspomnienia M. Stanika, s. 26; Centralne Archiwum Wojskowe, t. 167, k. 50—51.
- ⁶⁹ Relacja J. Raka; Protokół z pierwszego posiedzenia PRN Busko, oryginał w posiadaniu J. Raka; Wspomnienia M. Stanika.
- ⁷⁰ Protokół z pierwszego posiedzenia PRN Busko.
- ⁷¹ Ibid.
- ⁷² Relacja J. Raka.
- ⁷³ Sprawozdanie sekretarza Obwodu III PPR, Bolesława Skowrońskiego — „Wojtką” z dnia 8 II 1944 r., AZHP, PPR, 190/I—5, k. 25.
- ⁷⁴ Ibid.
- ⁷⁵ Sprawozdanie „Bystrego” (M. Stanika) z dnia 26 II 1944 r., AZHP, PPR, 192/III—c III/2.
- ⁷⁶ M. Kaca, op. cit.
- ⁷⁷ Sprawozdanie „Bystrego” z dnia 26 II 1944 r. Byli członkowie PPS odmówili udziału w radzie.
- ⁷⁸ Wspomnienia M. Stanika, s. 33; Relacja Antoniego Staweckiego [z. m. — J. N.]; Protokół z pierwszego posiedzenia MRN Ostrowiec (oryginał w prywatnych zbiorach A. Staweckiego).
- ⁷⁹ Według sprawozdania „Bystrego” z dnia 26 II 1944 r. PRN Opatów powstała 23 lutego 1944 r. Jednak członkowie rady, a zwłaszcza jej przewodniczący, Antoni Lesiak — podają, że musiała ona powstać później niż MRN Ostrowiec, której Lesiak był sekretarzem; został on oddelegowany do tworzenia PRN Opatów.
- ⁸⁰ Wspomnienia Wł. Zapory-Kowalskiego, s. 117—118; Wspomnienia St. Marca, s. 3—4.
- ⁸¹ Sprawozdanie „Bystrego” z dnia 26 II 1944 r.
- ⁸² Protokół z pierwszego posiedzenia MRN Skarżysko-Kamienna, Archiwum KW PZPR w Kielcach, Sekretariat, 1/I/0; Protokół z posiedzenia MRN z konspiracji w Skarżysku-Kamiennej w dniu 13 III 1945 r., *ibid.*, 1/V/37.

- ⁸³ Wspomnienia Wł. Zapory-Kowalskiego, s. 119—120; Wspomnienia St. Marca, s. 5—6.
- ⁸⁴ Protokół z pierwszego posiedzenia GRN Chotcza, AZHP, KRN, Obwód III, 193/III—1, k. 1.
- ⁸⁵ Tamże znajduje się fikcyjny protokół z rzekomego pierwszego posiedzenia GRN Częstocice. Franciszek Dziekan, były jej organizator i przewodniczący, stwierdził, że protokół ten jest falsyfikatem. Relacja Fr. Dziekana.
- ⁸⁶ Protokół z zebrania organizacyjnego GRN Tczów, Archiwum KW PZPR w Kielcach, PPR, Sekretariat, 1/I/0.
- ⁸⁷ AHZP, KRN, Obwód III, 193/III—1, k. 17; Wspomnienia Wł. Skorka, s. 48—49.
- ⁸⁸ Relacja Fr. Dziekana.
- ⁸⁹ Wspomnienia Wł. Zapory-Kowalskiego, s. 121; Wspomnienia Wł. Skorka, s. 48—49; Relacja Kazimierza Jarczyńskiego [z. m. — J. N.].
- ⁹⁰ Sprawozdanie Okręgu Nr 9 z dnia 20 VII 1944 r., AZHP, PPR, 190/I—5; Relacja K. Jarczyńskiego.
- ⁹¹ Raport dowódcy Obwodu III AL z dnia 17 VII 1944 r., AZHP, AL, 192/III C III/2, nr 25.
- ⁹² Adam Bakalarczyk *Leśne boje*, Warszawa 1961, s. 178; *Z historii „Świt”*, „Świt”, 1945, nr 2 z dnia 22 IV.
- ⁹³ Wspomnienia M. Stanika, s. 34—36.
- ⁹⁴ Ibid.
- ⁹⁵ Protokół z I Zjazdu Kieleckiej WRN (odpis z oryginału), zbiory Referatu Historii Partii KW PZPR w Kielcach.
- ⁹⁶ Relacja J. Raka.
- ⁹⁷ Protokół z I Zjazdu Kieleckiej WRN; Relacja H. Połowniaka; Relacja Fr. Kucybały, nagranie z dnia 10 IV 1962, AZHP; Relacja J. Raka.
- ⁹⁸ Ibid.
- ⁹⁹ Wspomnienia Fr. Kucybały; Wspomnienia Wł. Jaworskiego; „Głos Wolności”, 1944, nr 21 z dnia 16 VII.
- ¹⁰⁰ Wspomnienia Wł. Jaworskiego.
- ¹⁰¹ Relacja Fr. Kucybały; Wspomnienia Edmunda Wojtasika, s. 5, Archiwum KW PZPR w Kielcach.
- ¹⁰² Relacja W. Armady; Relacja Stefana Kopcia [z. m. — J. N.]; Wspomnienia Stefana Ogonowskiego, Archiwum KW PZPR w Kielcach.
- ¹⁰³ Ibid.
- ¹⁰⁴ Ibid.
- ¹⁰⁵ Relacja Wł. Majewskiego.
- ¹⁰⁶ Relacja W. Armady; Relacja St. Kopcia. „Wolność” wychodziła w Gowarczowie. Drukował ją Szymański — „Rom”, drukarz z Łodzi.
- ¹⁰⁷ Wspomnienia Fr. Kucybały, s. 2.
- ¹⁰⁸ Relacja A. Staweckiego; Relacja A. Lesiaka.
- ¹⁰⁹ AZHP, PPR, 190/III—1; Wspomnienia St. Marca, s. 7.
- ¹¹⁰ Wspomnienia Wł. Zapory-Kowalskiego, s. 121—122.
- ¹¹¹ AZHP, AL, 192/XXIII—13.
- ¹¹² Wspomnienia St. Marca, s. 7; Raport (bez daty) mówi o przychylnym stosunku ludności pow. koneckiego i kieleckiego do PKWN i w ogóle do władzy ludowej. AZHP, PPR, 190/III—24.
- ¹¹³ A. Bakalarczyk, op. cit., s. 178—179.

- ¹¹⁴ Referat sprawozdawczy I sekretarza KW PPR w Kielcach na I Wojewódzką Konferencję PPR w maju 1945 r., Archiwum KW PZPR w Kielcach, PPR, Sekretariat 1/I/1.
- ¹¹⁵ Problem powstania konspiracyjnych związków zawodowych w województwie kieleckim omówiłem w artykule *Niektóre problemy działalności związków zawodowych w Kielecczyźnie w latach 1944—1948*, „Biuletyn Biura Historycznego CRZZ”, 1963/1—2.
- ¹¹⁶ Wspomnienia Wł. Zapory-Kowalskiego, s. 121—122; Wspomnienia E. Wojtasika, s. 5.
- ¹¹⁷ Por. J. Naumiuk *Niektóre problemy działalności związków zawodowych...*

ИЗ ПРОБЛЕМОВ ОБРАЗОВАНИЯ НАРОДНОЙ ВЛАСТИ В КЕЛЕЦКОЙ ЗЕМЛЕ

В начале статьи автор подчеркивает главную трудность, с которой он встретился пытаясь показать процесс возникновения народной власти в Келецкой земле. Эта трудность состоит в сравнительно убогой базе документальных данных. Поэтому автор рассматривает лишь некоторые вопросы возникновения фундаментов народной власти в 1944 году, во время гитлеровской оккупации. Автор обращает главное внимание на создававшие эту власть социально-политические силы, на их развитие и размещение. В становлении фундаментов новой власти большую роль сыграла Польская Рабочая Партия (ППР), указавшая нашему народу единственную правильную перспективу построения Польши без социальной эксплуатации.

Автор уделяет большое внимание вопросам: радикализации общества; начала совместной работы коммунистов, социалистов, радикальных „народников” и беспартийных общественных деятелей; укрепления национального фронта, в результате чего в 1944 году в Келецкой земле образовалась довольно густая сеть подпольных народных советов, с Келецким воеводским народным советом во главе. Эти советы представляли собой основные звена народной власти. В дальнейшей части статьи автор подробно обсуждает их деятельность, упоминая в частности о возникновении фундаментов органов безопасности.

SOME PROBLEMS CONCERNING THE FORMATION OF PEOPLE'S POWER
IN THE PROVINCE OF KIELCE

The main difficulty of presenting the formation of people's power in the province of Kielce is stressed by the author in the first part of the above paper. The difficulty consisted in a comparatively small collection of respective documents. Consequently, but a few number of problems pertaining to the formation of people's power are discussed. The beginning of the latter reaches as far back as German occupation. In 1944, however, only its framework was created. Main attention is given by the author to social and political forces by which people's power was formed as well as their subsequent development and disposition in the province of Kielce. Moreover, the author points to a predominant role played by Polish Workmen's Party in the above process. The only just way of building new Poland and protecting the working classes against exploitation was shown our nation by the Polish Workmen's Party. A great consideration is given to the process of our society's becoming more and more radical after the Second World War, with due attention paid to establishing the co-operation of Polish communists, socialists, the radical members of Polish Peasant Party and the independents, which resulted in the consolidation of the People's Front. Thanks to those factors a comparatively dense network of underground People's Councils, with the Wojewódzka Rada Narodowa (People's Council of the Province of Kielce) at the front, was created in 1944. Those councils formed the most important links of the people's power at that time.

The rest of the paper is devoted to an amply discussion of the Councils' activities. The formation of Polish Security Organs is also depicted by the author.